

A két Ágai

Porzó és Csicseri Bors

BUZINKAY GÉZA

Porzó, a tárcaíró

Ágai Adolfból kettőm ködött egymással párhuzamosan a világvárossá váló Budapesten – és távoli ismerőseinek csak nehezen felismerhetők, hogy a kettő ugyanaz volt. (Ha nagyon pontosak akarunk lenni, három elkülönülten területen is ködött, de harmadik megjelenési formája, a gyermeklap-szerkesztés, a tárcaíró és családiról-szerkesztés Ágai egyik arcának tekinthető.)

A tárcaíró Ágai „korszakalkotó” jellegűvé vált fel a magyar sajtó történetében. Az 1860–70-es évek előtt is megjelentek a magyar lapokban kitűnő, sőt népszerű tárcaírók. Petőfi Sándor remekbe szabott úti levelei annyira régen íródtak, az 1840-es években – a válaszvonal, a forradalom előtt –, hogy arra már senki sem emlékezett. Viszont még az 1850-es években is lapszerkesztő-publicista volt a Budapesti Hírharang rovatot megteremtő Nagy Ignác, különösen a divatlapok népszerű olvasói körében volt népszerű beszélyíró Bulyovszky Gyula. Ők azonban többnyire másképp fogták fel a tárcát, mint Ágai; hatásuk is szélesebb körű volt, legalábbis az olvasók mennyiségét tekintve. Ám ekkor volt alkotóereje csúcsán Ágai szatirikus vénájú, cinikus moralista mestere, Kecskeméthy Aurél (Kákay Aranyos) is.¹

Kecskeméthyt okkal tekinthette mesterének Ágai: különbözőségük lényegileg a nyelvi stílusban állt, ami a nyelvújítási hullámok közelében nagy hátrányt okozott az

1 Vö. részletesebben: Buzinkay Géza: A kitagadott szatirikus: Kecskeméthy Aurél. In: Somogyi Éva (szerk.): Polgárosodás Közép-Európában. Tanulmányok Hanák Péter 70. születésnapjára. Budapest, 1991. 195–213. old.

id sebb újságírónak. Még kellett használnia a régies, felismerhetően a latinból eredő közéleti nyelvezetet, és mellette a nyelvújított kifejezéseket is, amelyek egy részét majd csak később derült ki, hogy annyira mesterkélten, hogy az lehetetlenné teszi meggyökerezését. Viszont a tárcsa felfogásában és a nagyvárosias életérzésben egyek voltak, csak hogy Kecskeméthynek ezt a várost még Bécs jelentette, Budapest a nagyvárosi jellegét majd csak a fiatalabb újságíró, Ágai idejére mutatta fel. De ha nem tudnánk, kit melyik városról szóló tárcslevelet idézünk, az alábbi sorokat nyugodtan írhatta volna Ágai is:

„Az sz beálltával visszaverdik az embertömeg a városra, mint egy hullám a partokra; ki faluról hurczolkodott be, ki pedig több havi utazásból vetődött haza; de mindenik derült lélekkel üdvözli a város zaját, a rég nélkülözött kényelmet, a légszeszvilágítást, és zabolátlan szenvedéllyel veti magát a városi élvek karjaiba, flanéroz, színházakba tolong, hangversenyek után eped, sörházakba rohan – mindenhová, hol sok ember van együtt, s fölségesnek találja azon városi életmódot, mely el néhány hónap eltt lélekunottan megszökött, s unalmasan, egyhangúan örömtelennek azon falusi létet, melyet néhány hónapja csak oly epedve keresett föl.”²

Látszólag nehéz eldönteni a történetetlen kérdést: ha Kecskeméthy húsz évvel később, vagy Ágai ugyanennyivel korábban születik, nem fordított viszony lenne-e kettejük első sége és sikere tekintetében is? Az viszont bizonyos, hogy a budapesti tárcsairók fiatalabb nemzedéke – Berczik Árpád és Hevesi Lajos – Ágai környezetéből, lapjaiban és lapjaiból nőtt ki.

Ekkoriban a magyar sajtó témáit, a teljes közülethez hasonlóan, a nemzeti létezés kérdéseinek tárgyalása határozta meg (politikai okok miatt olykor áttételes, leplezett formában). A publicisztikai érvelések is történeti perspektívában mozogtak, az eseményeknek a múlt tanúságaira alapozott magyarázatok adták meg értelmét, s ugyanez állt a tárcsákra. E téren Kecskeméthy sem különbözött kortársaitól (politikai felfogását tekintve annál inkább).

Ilyen környezetben jelent meg Ágai Adolf, akinek a múlt mindössze saját gyermekkorát jelentette (ez is ritkán jutott eszébe) – családjáról, seiről 70 éves kora felett szólt³ –, ami viszont igazán érdekelte: a jelen idejének események, az éppen látható épületek és jelenetek, az általa megpillantott embeerek, események nélkül, viszont gazdag párhuzamokkal. Az impresszionista festészet megszületésének kortársa volt, és is a pillanatnyi benyomások megörökítője, leírója lett. És persze ugyanez az időszak volt az irodalmi naturalizmus térhódításáé is; szokás a tárcsát is mint a naturalizmus egyik m

2 [Kecskeméthy Aurél] thy: Vasárnapi levelek Bécsből. In: Budapesti Hírlap, 1858. október 10. 214. sz. 2. old.

3 Ágai Adolf: Az én dédanyámról. In: Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Évkönyve, 1907. Budapest, 1907. 26–42. old.

faját meghatározni,⁴ a szociologikus megfigyelés és pontos leírás igényei szempontjából jogosan. Ágai is megkapta azt a kritikai vádat, amelyet gyakran alkalmaztak naturalista írókra: „nincs fantáziája és nincs invenciója”.⁵ Az akadémikus tabló, a fennkölt dráma, a múlt és a jövő nagy ív összekötése, vagy valóban filozofikus gondolatok sosem kísértették meg Ágait. Reflexiói, közérthető, könnyed és a budapesti polgár, különösen a zsidó polgár számára könnyen felfogható, ismerős tényekre, szereplőkre vonatkozó eszmefuttatásai annál inkább. És ami legfontosabb jellemzője volt: egyszerűen jól érezte magát a társaságban, szeretett élni, és a kudarcérzést nem ismerte. Jól látta Komlós Aladár, hogy Ágai „az egyetlen jelentősebb magyar zsidó író, akinek pályája mindvégig göröngytelen”.⁶ Porzó és olvasói – az újdonsült pesti középosztály – lényegileg jól érezték magukat ott, ahol vannak, és azok között a lehetőségek között, amelyek számukra megnyíltak. Szerettek egy új, sokszínű és már adottságainál fogva is liberális nagyvárosban élni, ahol állványterdek mögött egyszerre tucatjával épültek a házak – például az Andrássy úton és a körutakon –, újonnan nyitott széles főútvonalak bizonyították a világvárosias fejlődés dinamizmusát; élvezték az új vízvezetékét, a közvilágítást, az omnibuszt, majd a villamost, a színházakat, a megnyíló képtárakat, a hangversenyeket, és szerettek utazni a világban

olyan szemmel, hogy egyenrangú európainak érezhessék magukat Berlinben, Párizsban vagy Londonban; Béccsel szemben pedig általában újabbnak láthassák Budapestet, ami meggyezésük szerint egyáltalán jobbat is jelentett. Valóban a boldog, optimista békeidő jelképe lehet Ágai, egy olyan korszaké és felfelé ívelő életérzésé, amely 80 évre nyúlt életénél nem sokkal volt rövidebb, viszont a 20. század elejétől kezdve egyeseknek irigylésre méltó, másoknak felháborító anakronizmusnak látszott.

Az Ágai-féle tárcát véget vetett két uralkodó magyar sajtóhagyománynak: a publicisztikát a politikai szónoklat írott változatának tekint reformkori hagyománynak, és a sajtót a szépirodalmi művek közlési helyének tekint felfogásnak.⁷ Dezsényi Béla meggyezésű levezetése alapján

„az újság legirodalmibb rovata, a tárcát, akkor alakult ki, amikor az újság és az irodalom útjainak elválása megkezdődött. [...] A XIX. század folyamán a tárcát az egész újságot meghódította, mégpedig éppen formájával, eladásmódjával, stílusával. Ma már az egész újság tárcaszerű: a napihírek tárcaszerű kis hangulatképek, a parlamenti tudósítás nem beszédek visszaadása, hanem csevegés az ülések lefolyásáról, maga a vezércikk is tárcaszerű, vagy éppen átadta helyét a glosszának, amely a tárcából kölcsönzi hatásának eszközeit; de hangulatosan, csevegés-

4 Diószegi András. In: S. tér István (főszerk.): A magyar irodalom története. IV. köt. Budapest, 1965. 780–784. old.

5 Gálos Rezső: Ágai Adolf. In: Irodalomtörténet, 1917. 23. old.

6 Komlós Aladár: Ágai és a „tárca”. In: Újság, 1936. március 29. 31. old.

7 Szépirodalom és sajtó kapcsolatára, majd végleges eltávolodásukra a 19. század utolsó harmadában ld. Dezsényi Béla: Sajtó és irodalom. In: Magyar Könyvszemle, 1946. I–IV. sz. 46–69. old.

szer en fogalmazzák a gazdasági rovatot, s t a szerkeszt i üzeneteket is.”⁸

Ez a tárcaszer nek látszó stílus és hangvétel egy újfajta „irodalmiasság”, a tömegsajtó olvasóinak szóló írás magyar megjelenése volt.

Ágai Adolf tárcaírói m ködése sokszorosan Budapesttel függött össze. El ször is egyénisége – hiszen az írói egyéniség a tárcza lényege⁹ – egybeesett a robbanásszer en fejlőd magyar nagyváros, Pest megjelenésével, a maga szedett-vedett és színes lakosságával, amely még inkább csak akart polgárrá válni, s a polgárosodás útjait utánozta, leste el onnan, ahol csak találta, s amely a maga nagyvárosias perspektívájának örült,

A kormány irodalmi katonasága cím karikatúrán a megvásárolt újságírók között Ágai, mint a *Borsszem Jankó* szerkeszt je, két oldalán Pálffy Albert (*Esti Lap*) és Komócsy József (*Hirmondó*)
1868 május
Bolond Miska
Jankó János rajza

⁸ Uo. 65. old.

⁹ Kéky Lajos: Ágai Adolf. In: Budapesti Szemle, 1918. 173. kót. 212–213. old.

arra volt büszke, s a legkisebb újdonságra is úgy tekintett, mint a töretlen fejl és újabb bizonyására. Porzó lapjai és cikkei tették az újságolvasók számára érdekes témává a városi hétköznapi és ünnepnapit, helyszíneit és alakjait, a napi eseményekre vonatkozó, részletekben gazdag információkat. Az épületek és építkezések, az útvonalak, az üzletek és a bankok, f képp pedig az emberek, a városi és a városba újonnan bekerült egyének – és a vicclapjaiban megjelen típusok – kimeríthetetlen témákat adtak írásainak. A magyar sajtóéletben Ágai m ködése révén történt meg a mindent uraló politizálás trónfosztása, hogy helyette a civilizált, sokszín (nagyvárosi) élet különféle oldalai alá-fölérendeltségi sorrend nélkül, azonos megnyilvánulási lehet ségekkel váljanak f témaká. Ennek a váltásnak a m faja volt a tárca, kezdetben a hírlapokban a léniával elválasztott, „vonal alatti” csevegés, kés bb *A Hét*, az *Új Id k* típusú irodalmi hetilapok révén már egy önálló laptípus vezet m faja.

Porzó egyéniségének, szemléletének meghatározó eleme volt zsidó származása: ebb l ered, hogy a hangadó magyar társadalomtól eltér szemmel látta a magyar közügyeket (els sorban vicclapszerkeszt ként) és az embereket, problémáikat. Az újszer

szempontokat az emancipáció után már nem utasított el a társadalom újságolvasó, többségében liberális része, s t érdekl déssel figyelt. Ágai lett az els sikeres magyar nyelv zsidó író-újságíró.¹⁰

Ágai Adolf (1836–1916) apja Lengyelországból menekült orvos volt, emellett magyar költ ket fordított héberre. A család Eszék közelében élt, amikor megszületett, s így els anyanyelve a horvát lett. Négyéves korában költöztek át Pécelre, ott tanult meg magyarul, majd kés bb kit n iskolákban fejlesztette tovább nyelvtudását. A pesti élettel „az Orczy-ház gettójában” ismerkedett,¹¹ középiskoláit a piaristáknál, utóbb egy évig Nagykörösön végezte.

Nagykösi tanulmányainak jelent sége, amint id södött, és amint egyre inkább hangsúlyozta kötését a magyar kultúrához, úgy növekedett emlékeiben. Valóban, amikor Ágai oda járt, abban az id ben volt Arany János és Szász Károly a nagykösi gimnázium tanára. Amikor az 1880-as évek végén Szinnyei József bekerült irodalmi m ködéseinek adatait irodalmi lexikona részére, abban Ágai még nem tett említést Aranyról és Szászról.¹² Az 1907-ben írt *Utazás Pestr l – Budapestre* cím könyvében már két év nagykösi tanulásról írt, és ilyen sejtetéssel

10 Az id sebb, 1820-ban született Zerffi (Hirsch) Gusztáv, az 1825-ben született Horn Ede és az 1830-ban született Helfy Ignác magyar publicisztikája nem keltett különösebb korabeli visszhangot; Helfy az emigrációban, majd a kiegészítés után itthon a széls bal oldalon kifejezetten kossuthianus politikai érdekekkel függött össze. A magyarul is figyelmet kelt Bródy Zsigmond már néhány évvel fiatalabb volt Ágainál, 1840-ben született, cikkeivel is Ágainál kés bb jelentkezett. A zsidó újságírók magyarországi szerepére vonatkozóan l. b. webben Buzinkay Géza:

Jewish Presence in Hungarian Journalism. In: Szalai, Anna (ed.): In the Land of Hagar. The Jews of Hungary: History, Society and Culture. Tel Aviv, 2002. 221–226. old.

11 Schächter Miksa: Ágai Adolf dr. és a zsidóság. In: Múlt és Jöv . VI. 1916. november. 441. old.

12 Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. I. köt. Budapest, 1891. Az adatokat az él szerz kt l kérte be Szinnyei. Vö. Id. Szinnyei József: Hogyan készülnek a magyar írók? In: Id. Szinnyei József emlékezete. Sajtó alá rend. és szerk. Gazda István. Piliscsaba, 2002. 45. old.

élt: „[...] Arany János, Szász Károly s egyéb nevezetes férfiak »elejébe jártam«, mint ott mondani szokás.”¹³ 1929-ben a *Magyar zsidó lexikon* már kifejezetten állította, hogy „Arany János és Szász Károly voltak tanárai”.¹⁴ Ágai nyilván gazdag, árnyalt magyar nyelvét és asszimiláns felfogásának szintességét akarta aláhúzni idegen nyelv gyermekkorára következő magyarosodásának s a lehet legmagyarabb nyelvi felkészülésének hangsúlyozásával, illetve azzal, hogy reformkori magyar irodalmat fordító apjáról szólt és anyjáról nem. Pedig anyai oldalról voltak pesti kereskedő gyökerei: dédapja és annak jövendő beljé még II. József alatt szökött Sztambulból Pestre. Néhány családi vonatkozású történet alapján úgy látszik, éppen anyai családja kötődött erseben a zsidó valláshoz és közösséghez.¹⁵ Ott-honról azonban felvilágosult felfogást, világias magatartást hozott magával, s bár élete végéig szombatonként eljárta templomba, „a ceremoniális zsidóságnak nem volt híve”, amiből sokan arra következtettek, hogy kikeresztelkedett, és ezért tartózkodással kezelték.¹⁶

Ágai apjához hasonlóan orvosi diplomát szerzett 1862-ben Bécsben, s bár élete végéig büszke volt diplomájára, és elvárta a „doktor úr” megszólítást a szerkesztésben is,¹⁷ de orvosi gyakorlatot nem folytatott. Már egyetemista korában elkezdett publi-

kálni a bécsi magyar hírlapokban, majd élete következő hatvan évében rengeteget írt, lapot szerkesztett, minden lehetséges alkalommal utazott és – költözködött.¹⁸ Mintha ugyanúgy meg akarta volna tapasztalni Budapest minden új, polgári szegletét, mint Európát, Ázsiát és Afrikát.

Első írása 18 éves korában jelent meg a *Hölgyfutárban*. Írt a bécsi német lapoknak is, majd hosszú időre alkalmankénti tárcaírója lett a *Vasárnapi Újságnak*. A kiegyezés előtt elkezdte írni Porzó tárcaleveleit Jókai balközép párti *A Honjában* (1865), aztán átment a Deák-párti *Pesti Naplóba*, onnan saját hetilapjába, a *Magyarország és a Nagyvilágba* (1870–1880). Tárcalevelei németül is megjelentek a *Pester Lloydban*. A kiegyezés után indította el élclapját, a *Borsszem Jankót* (1868-tól), majd gyermeklapját, a *Kis Lapot* (1871-től). Emellett kora számos jónapi- és hetilapjának, folyóiratának

14 Porzó (Ágai Adolf): Utazás Pestről – Budapestre 1843–1907. Budapest, 1908. 29. old.

15 Ujvári Péter (szerk.): Magyar zsidó lexikon. Budapest, 1929. 11. old.

16 Ágai Adolf: Az én dédatyámról. Idézi: Komoróczy Géza (szerk.): A zsidó Budapest. II. köt. Budapest, 1995. 439. old.

17 Schächter: i. m. 439–444. old.

17 Sebestyén Károly: Ágai Adolf doktor. In: Budapesti Hírlap, 1916. szept. 22. XXXVI. 264. sz. 2. old.

18 A Budapesti Czim- és Lakjegyzék kötetei alapján Ágai lakcímei: 1882: V. Tüköry u. 5., 1888: VI. Nagymező u. 18., 1891: VI. Andrassy út 30., 1896: VI. Andrassy út 45., 1901: V. Kálmán u. 7., 1906: V. Visegrádi u. 3., és végül 1909-től haláláig: VIII. Baross u. 11.

küldött tárcákat,¹⁹ s 1860 és 1865 között magyarra fordított fél tucat divatos német és francia regényt is (köztük Paul de Kock, George Sand, Montépin műveit).²⁰

Kétségtelen, hogy egy ennyire szerteágazó és kiterjedt életmű már csak az újságcikkek és szépirodalmi művek mennyisége miatt is a fontosság látszatát keltheti. Ágai esetében azonban nem erről van szó, sőt tulajdonképpen soha nem is ismerték el jelentőségét. Tartották befolyásosnak, szórakoztatónak, szemfülesnek, de fontosnak nem. Sőt nevezték többször idegennek, a magyar kultúra ellenségének, és gyűlölték (ha igaz), de jelentőségét nem tulajdonítottak neki. Krúdy Gyula úgy említette meg a nevét, mint akinek „tán a legtöbb ellensége volt a régi Magyarországon”,²¹ amin talán nem is csak a Mokány Berci figurájával és Mucsával sértett tradicionális, vidéki és feudális társadalmi csoportokat kell érteni,²² nem is kizárólag a találó és gyilkos élvecekkel nevétségessé tett ellenzéket (szélső bal, Függetlenségi Párt stb.) vagy kampányszerző támadásainak célpontjait (például Kossuth Lajost), hanem a zsidó polgárság egy részét is, amely hasonlóképpen

nem tolerálta Ágai kritikáját, mely például Werewshegyi Dávid, a zsidó földbirtokos vicclapi figurájában,²³ a kikeresztelkedettek (például Falk Miksa) és nagytűzű zsidó elit folyamatos megszurkálásában jelent meg. (Például Wahrmann Mórral mindvégig kettős viszonya volt: értékelte és vicclapi figuraként népszerűsítette a szellemes, viccgyártó képviselőt – „Börzeviczy W. M.” –, ugyanakkor erősen karikatúrákkal is kifejezte ellenérzését a bankárral szemben.)²⁴

Persze Ágai működését és az azt ért kritikákat tekintve nem szabad elfelejtenünk, hogy háromféle Ágairól van szó: a tárcáíróról és képes családi hetilap-szerkesztőről, nevezzük őt Porzónak; a politikai vicclap-szerkesztőről, akit Csicseri Bors néven ismertek a kortársak, és Forgó bácsiról, azaz a gyermekíróról és a *Kis Lap* szerkesztőjéről. A gyermekíró vette körül a legzavartalanabb megbecsülés, és ezt felejtették el a leggyorsabban; ez a szerepe tulajdonképpen Porzó mutációjának tekinthető. Csicseri Bors váltotta ki a legtöbb nevetést és ellen-szenvet. Porzó lett a leghíresebb, őt tekintették az irodalomhoz legközelebb állónak, és

19 N. világ (1857), Szépirodalmi Közlöny (1858), Napkelet (1858), Magyar Izraelita, Magyarország, Üstökös, Bolond Miska, Családi Kör (1861–62), Ország-Tükre (1863), F. városi lapok (1870, 1877, 1879, 1882 és 1888–89), Magyar Bazár, Egyetértés, Koszorú (Szana T. alatt), Reform (1874), Ország-Világ (1880, 1887), Képes Világ (Kiss József szerk.), Magyar Nyelvőr (1874, 1876 és 1877), Nemzet, Pesti Hírlap (1879), Budapesti Hírlap (1882), Magyar Salon (1884–1886) és Budapesti Szemle (Gyulai szerk. alatt 1882).

20 Életrajzi és részletes bibliográfiai adatai: Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. I. köt. Budapest, 1891.

21 Krúdy Gyula: A tegnapok ködlovagjai. Budapest, 1925. 184. old.

22 Korábban tévesen erre sz. kitétem le. Vö. Buzinkay Géza: Borsszem Jankó és társai. Magyar élclapok és karikatúráik a XIX. század második felében. Budapest, 1983. 35. old.

23 Schächter Miksa: i. m. 441–442. old.

24 Buzinkay Géza: „Eszünk a kalap, élcz a bokréta rajta”. Wahrmann Mór arcai a kortárs sajtóban. In: Frank Tibor (szerk.): Honszeretet és felekezeti hátsó. Wahrmann Mór 1831–1892. Budapest, 2006. 197–204. A róla szóló karikatúrák ugyanitt 625–666. old. Jellemző karikatúra a Borsszem Jankóból: a címlapon pénzeszsákként (1869. január 31.), vagy Adakozás címmel az 1881. május 22-ei számban.

RABSZOLGAVASAR.

Jankó János. — Ágai J. (Borsszem Jankó)
 M. Bolond. — Hogy azok (Borsszem Jankó)
 Bolond János. — Arany László (Borsszem Jankó)
 Károly János. — Miskó (Borsszem Jankó)

az tárcáinak min ségét kérd jelezték meg a leggyakrabban. Az alaphangot Arany László ütötte meg Porzó tárcaleveleinek első jteményes kötetét írva a *Budapesti Szemlében*.²⁵ Elismerete, hogy Ágai új jelen-ség a magyar irodalomban, s t:

Ágai mint eladó rabszolga a *Borsszem Jankó* tulajdonosváltásakor
 1875. április
 Bolond Miska
 Jankó János rajza

„úgy hisszük, a stíl és modor e két kiváló tulajdonsága tekintetében a magyar tárczaírók közt nem versenyezhet vele senki. Nyelv-fordulatai élczesek, meglep ek; a szójátékokat valódi pazarlással szórja, s a calembournak [szóviccnek – B.G.] egészen új eredeti fajtáival lép föl, amin ket azel tt magyar nyelven nem is csináltak.”²⁶

25 Arany László: Porzó tárczalevelei. In: Budapesti Szemle, 1879. XIX. köt. 217–223. old.

26 Uo., 223. old.

De mindezek a stílusbravúrok mit fejeznek ki?

„A g z és villany mai korszaka, könny világforgalmával, iparának ezernyi leleményével, a m vészetek közhasználatát megkönnyít intézményeivel, váratlanul gyorsan szakadt a fejünkre s vitt végre f városunkban egy társadalmi átalakulást. – Gyorsan keletkezett egy sereg új igény, mely a fortélyos kényelem, finomított életmód, kikeresett élvezetek után áhítozik. Gyorsan támadtak új társadalmi szokások és divatok.”²⁷

Ennek eredményeként jött létre sok

„*átlag-gentleman és lady*, akik testtel-lélekkel élnek és megkínálják mindazt, amit g z és villany, ipar és technika, népszerű vé vált tudomány és tömegesebben termel m - vészetek kényelmül és élvezetül kínálnak. Igen természetes azonban, hogy mindebben kevésbé az egyéni ízlés és az önálló ítélet, mint a divat vezeteti ket, mely leginkább Bécs hasonló köreit l nyeri irányát.”

Baedeker nyomán utaznak, folytatta

„[...] lapozgatták amott a gletscherek geológiáját, emitt a m történelmet; élményeiket szeretik aztán itthon kicserélni s ha lehet, éltök-módja és lakásuk *comme il faut* berendezésével is bizonyítani európai m veltségök finomságát. A hírlap-olvasás, kivált a tárczairodalom és a népszerű könyvek annyira megkönnyítették ez átlagos

színvonal elérését, hogy iskolát nem végzett s rendszeresen semmit sem tanult emberek is pompásan elrejtették e hiányukat – kivált egymás el tt.”²⁸

Tökéletes, bár nem él nélküli bemutatása Ágai tárczáiról világának! Arról azonban nem szólt Arany László, hogy milyen rendkívül fontos jelenség a magyar társadalom története szempontjából, hogy volt már ilyen „átlagpolgár”, akiknek magyarul lehetett írni, s akik körében sikert lehetett aratni.

Közel negyven évvel kés bb Schöpflin Aladár szintén az újat látta meg Ágai tárczáiban, de egyúttal már az idejétmúltat is érzékelte bennük.

„Ezek a tárczacikkek, a Porzó hamar népszerű vé vált jegyével ellátva, akkor mint valami rendkívüli újság, f szeres pikantéria tetszettek az olvasók sokaságának, némi zavarba ejtették a még meglehet sen iskolás magyar kritikát, mindenesetre valami újat, valami modernet és a közlő új világra figyelmeztet t hoztak a magyar irodalomba. Szellemes és szellemesked csevegések voltak olyan aktualitásokról, amelyek akkor az embereket érdekelték, kellemes, szalonias elmeszések a társadalmi, m vészeti, divat és más kérdésekr l, mindenr l, ami nem politika és szónoklat. Volt bennük valami, ami elütött a magyar irodalom általános tónusától [...]. Ágai írása is ez volt, bécsi

27 Uo., 223. old.

28 Uo., 222. old. Kiemelések az eredetiben.

»feuilleton« magyar sujtással kiteremtetté-
ve.”²⁹

Komlós Aladár pedig tömören csatlako-
zott mindkettejük véleményéhez, mondván:
olyan író, aki „szellemesen és bájjal tud fel-
színes lenni.”³⁰

Rokon helyzet és felfogású európai (kö-
zép)polgárok nem túl igényes, de nem is
földhözragadt társalgása arról, amit a világ-
ban látnak: így foglalható össze Ágai és kö-
zönsége viszonya. Amit Arany László félre-
értett: Ágai nem neki, nem az 1870-es évek
közéleti és irodalmi elitjének írt, mint koráb-
ban mindenki más a sajtóban (1848-at és
Táncsics Mihályt kivéve), nem „m velt em-
ber” volt, akinek minden mondata mögött
könyvtárnyi olvasmány és kora összes f vi-
tatémájának ismerete állt, hanem a maga
kora pesti „átlag-gentlemanjeinek és
átlagladyeinek” írta tárcáit, azoknak, akik-
nek ízlése és világképe miatt véglegesen ide-
jét múltnak nevezte írásait Schöpflin. Porzó
tárcái csakis olyasmir l szólnak, amit szer-
zük megtapasztalt, legalább annyira, hogy
él szóban elmesélték neki egy kávéházi asz-
alnál. Érdekes események, helyszínek és
emberek: ezekb l áll információvilága,
amelyb l hiányzik, hogy olvasta vagy
igénybe vette volna a korabeli sajtóélet szer-
vezett hírforrásait (hírügynökségi táviratait)
témája megtalálásakor. Tárcái élménybeszá-

molók. A kellemesen cseveg Ágai
tisztában volt azzal, hogy mit nyújt. Nem ki-
kezdhetetlen, nem megalapozott
eszmefuttatásokat akart írni, hanem érdekes,
szórakoztató cikkeket:

„Mint nincs történetírás részrehajlás nél-
kül: azonképen nincs utirajz sem, amely ala-
pos. De van egy dolog, amely ha becsebbé
nem is, de kedvesebbé teszi az adatok szilárd
talpkövén épült, er sen megokolt bírálótnál
– az el adás közvetlensége s az elfogulatlan
szem, amely sokat meglát, amit soha észre
nem vesz a megszokás. Ez az egyetlen kö-
rülmény, melyb l jogot váltunk mi
tárczáirók beleköttyogni mindenbe minde-
nyütt mindenkor.

Csak rovom az utczákat s ülöm a kávéhá-
zakat. Ez felel meg legjobban az én cigány
természetemnek.”³¹

Csicseri Bors,
a vicclapszerkeszt

A tárcáírás magában hordozza a viccek – 19.
századi magyarítása szerint: az élcek – iránti
érzékenységet, hiszen a kellemes, szórakoz-
tató és a közönségét leköt csevegésnek el-
szakíthatatlan alkotói a viccek: a váratlan for-
dulatok, a poénban befejez d elbeszélés. A

29 Schöpflin Aladár: Ágai Adolf. In: Nyugat 1916.
II. köt. 19. sz. 495–497. old. Halálakor
megemlékezve róla, a Nyugat nemzedéke szemében
teljesen idegenszer nek látszott. „A mai
zsurnaliszta-író típusának egyik els magvalósítója
volt, írói tehetségét a napisajtó szolgálatába állította
s a napi sajtó segítségével szerzett hatást,
népszerű séget, nyomatékot írói tehetségének.

A sorsa író-sors és újságíró-sors a befejezésében is,
öregségére divatjamúltan, az új generációk új
ízléséb l kimaradtan, mint elmúlt id nek egyik
utolsó, félig elfeledett emléke járt köztünk.”

30 Komlós Aladár: i. m. 32. Old.

31 Ágai Adolf: Porzó Vizen és szárazon. Utirajzok.
I. köt. Budapest, 1895. 197. old.

kor legjobb tárcaírói egyúttal a humoros irodalom m vel i, s t élclapszerkeszt k voltak, mint Jókai (*Az Űstökös*), Tóth Kálmán (*Bolond Miska*) és Kecskeméthy Aurél (*Handabanda*). Kecskeméthy az 1850-es évek végén tömören meg is fogalmazta a tárca és a vicc lényegi összefüggését: „tárcai tréfa és aprólékosság, mi egyedüli mestersége a tárcaíróknak, »nagy a kicsinyekben«”.³²

Ezen a sajtótílusra vonatkozó összefüggésen túl azonban nehezen ismerhet fel rokonság a vicclapszerkeszt Csicseri Bors és a tárcaíró Porzó között. A kedvesen társalgó, mindazokban, akik ismerték, rokonszenvet, s t szeretetet ébreszt Ágai³³ a *Borsszem Jankó*ban³⁴ hadvisel publicista volt. Andrassy Gyula miniszterelnök megbízatása a vicclapszerkesztésre nyilván nem csak a már ismert nev magyar tárcaíróknak szólt, hanem az emancipációt megél zsidó férfiaknak is, aki ezért elvárhatóan legalábbis nem ellenséges a liberális kormányral, viszont szemben áll a nem is annyira antiszemita, mint inkább g gös és g gje miatt kirekeszt ellenzékkel, és írásai alapján tudható, hogy a zsidóság asszimilációjának elkötelezett híve. Amikor Ágai megkapta a felkérést a vicclapszerkesztésre – a lap címére is állítólag Andrassy Gyula adta az ötletet –, már ismertek voltak a *Bolond Miska* cím lapban megteremtett figurái, hétr l hétre megjelen társadalmi típusai, köztük Spitzig Iczig öntudatos zsidó és öntudatos magyar terézvárosi kispolgár, aki asszimilálódó zsidó szem-

mel nézi a világot, az emancipáció mellett agitál rendkívül nehezen érthet jiddis-magyar nyelven. El ször 1865. november 5-én jelent meg „Király utcai levele”, s aztán 1868 elejét l kezdve évtizedekre a *Borsszem Jankó* egyik f szerepl je maradt, olyan anyira, hogy a lap indulásakor is „ írta” a programadó cikket, leszögezve, hogy Deák-párti (kés bb is mindig ragaszkodott Ágai ahhoz, hogy a lap Deák-párti és nem kormánypárti), és a liberális középúton mozog minden széls séggel szemben. A *Borsszem Jankó* politikai vicclapként született meg és m ködött évtizedeken át, ami azt jelentette, hogy politikai kérdésekben olyan lecsupaszított formában, olyan megvilágosító hasonlatok vagy párhuzamok áttételeivel és olyan nyerseséggel foglalhatott állást, amit a mérvadó polgári hírlapok nem engedhettek meg maguknak.

Ágai játékossággal ötvözött magatartási szilárdsága, következetessége tiszteletet ébreszt, még ha elvekhez igazodva nem is mindig maradt meg a politikai középúton. A kiegyezést követ években Kossuthra vonatkozó karikatúrái és élcei nemcsak híján voltak a politikai érzéknek és tapintatnak, de a pártkatona képét rögzítették róla a

32 [Kecskeméthy Aurél] Kákay: Tárcaírói programok. In: Sürögöny, 1860. december 1. 1. sz. 1. Old.

33 „Ágai causeur volt, nálunk a legkiválóbbak egyike. Egyéniségét azok, akik ismerték t, lebilincsel nek mondják. Jótékony der áradt lelkéb l környezetére, elmúlt id k mezejének illata töltötte

33 be a leveg t, ha szólt. Egész lénye meleg volt, minden mondása szellemes.” Gálos Rezs : Ágai Adolf. In: Irodalomtörténet, 1917. 22. old.

34 A *Borsszem Jankó* és a 19. századi magyar vicclapok részletes történetét ld. Buzinkay Géza: *Borsszem Jankó és társai*, i. m.

Ágai a kis Borsszem Jankó figurával
1887. március 13.
Borsszem Jankó
Jankó János rajza

nem kormánypárti közvéleményben.³⁵ Ez annál is különösebb, mert vicclapszerkesztői alapelvéként fogalmazta meg szerkesztői üzenetében, hogy „az ügyet és a személyt mindig különválasztja”,³⁶ „mindenek fölött pedig tiszteletet [vár el] minden osztály iránt”.³⁷

A *Borsszem Jankó* megindulása óta kritikusaiknak és a lap gyakori idézőinek éppúgy érthetetlen, hogy hogyan lehetséges: az ország legszínvonalasabb és egyben legszórakoztatóbb vicclapja „kormánypárti” volt, holott a vicc és a vicclap hagyományosan ellenzéki, és nem ritkán forradalmi műfaj! A megfajlásnak több összetevője van. Adottság Ágai humorérzéke, a mások személteljesítésére való hajlandósága, a részletek pontos megfigyelése, és zsidó örökségénél fogva az addig ismeretlen jiddis vicctípus átültetése a magyar irodalomba, ahol addig csak az inkább szelíden mosolygós anekdota és adoma volt ismert. Mindez azonban nem magyarázat „kormánypártiságára”. Az ellenzékiesség akkor azt jelentette, hogy kiegyezés- és kormányellenes legyen. Márpedig a kiegyezés éppen annak a lehetőségét teremtette meg, amiről és akiknek Porzó tárcalevei szóltak, ami Ágai életelemet jelentette. A Deák-pártot pedig éppenséggel reformista pártnak ismerte, amelynek fő célkitűzése, hogy modernizálja az országot és társadalmát, és amelyik törvénybe iktatta a zsidóság polgári emancipációját. A fennálló rendet megtestesítő, védő, elnyomó kormány helyett az

Andrássy-kormányban a reformkor folytatóját látta, és éppen az ellenzéknek tekintette visszahívónak. Az ellenzéknek volt az „ellenzéke”, és így volt kormánypárti.

Ez a kissé bonyolult magyarázat természetesen nem alkalmazható a *Borsszem Jankó* egész fennállására. Az 1870-es évek végén, majd a tiszaezslári per idején Ágainak azt kellett tapasztalnia, hogy egyedül maradt, míg az összes többi élclap beállt az antiszemita kampányba, és kifejezetten Istóczyék nézeteinek propagandistájaként is született egy új lap, a *Füstöl*, viszont a Tisza Kálmán-kormányzat és a közigazgatás, az igazságszolgáltatás a nevének megfelelően szabadelv-ként működik; ez ismét meg erősítette eredeti kormánypárti és asszimilációs érzelmeiben. Viszont a későbbiekben sem változtatott ezen. Az 1890-es évektől kivirágzó sajtóéletben, ahol az a tömegsajtó lett a fő szereplő, amelynek hangját éppen Ágai adta meg az első között, a *Borsszem Jankó* egyre inkább a múltban megszerzett hírnevéből élte, és egyre kevésbé volt kifizetődő a lap működtetése. Az újság működtetésének első két évében már elérte a négyezer elfizetőt – ez európai viszonylatban is magas szám volt –, 1889-ben is még a legmagasabb példányszámban, 4400 példányban megjelent élclap maradt,³⁸ aztán a századfordulón már 1500 és 1850 között ingadozott, és az 1905/6-os kormányzati válság során tovább csökkent a példányszáma. 1905 végén tulajdonosváltás történt (nem ki-

35 Egy példa: „Vajjon mi nehezebb: olyan cikket írni, mely bebizonyítsa, hogy Széchenyi csekély ember volt? Vagy olyat, mely megmutassa, hogy Kossuth nagy ember volt?” In: *Borsszem Jankó*, 1868. május 10. 19. sz. 221. old.

36 *Borsszem Jankó*, 1868. augusztus 2. 31. sz.

401. old.

37 *Borsszem Jankó*, 1869. szeptember 5. 88. sz. 360. old.

38 Goldberger, A.V.: *Zeitungs-Catalog*. Hirlap-jegyzék. Budapest, 1889. 3. old.

zárt, hogy a lap megmentése céljából a megváltozott politikai helyzetben): az Athenaeumtól egy újonnan alapított saját részvénytársaság vásárolta meg Székely Ferenc és Krausz Simon bankárok mellett részben gróf Tisza István pénzügyi segítségével.³⁹ 1913-ban, nem sokkal a második Tisza István-kormány megalakulása után már kifejezetten kormányzati segítséget is – nem támogatást! – kért a *Borsszem Jankó* állami hirdetések formájában, mivel „67-es szellem és nagy publicitási” lapjuk éves vesztesége meghaladta a 20 ezer koronát. Ez tetemes összeg volt, a lap nyolc évvel korábbi átvételi értékének több mint egyharmada.⁴⁰ A Tisza István segítségét kérő levél azonban hangvételét és tartalmát tekintve arra enged következtetni, hogy nem közeli és nem állandó kapcsolat állt fenn a lap és a kormányzat között,⁴¹ egyébként pedig Ágai ekkor már főszerkesztőként inkább csak a lap cégére, nem tényleges irányítója volt.

Ágai vicclapszerkesztőként fél évszázad alatt változó indokokkal ugyan, de pártpolitikai irányt követett, talán olykor megrendelésnek is eleget tett, bár erre nincs bizonyíték. Kormánypártisága, amely a dualizmus korának elején bátor polgári kiállás volt a sajtóban, később megcsontosodva megszok-

kássá vált, és lerombolta a véleményalkotói függetlenséget. Ez lehetett az a magatartás, amit a *Nyugat* köre korszerűtlennek, elavultnak látott Ágaiban, és zsidó identitásának megőrzése az asszimilációval együtt a radikális fiatal nemzedék számára zsákutcának bizonyult, nem jelentett követhető utat.⁴² Halálára, 1916-ra szellemi értelemben magára maradt. Még Molnár Jenő is, az első nekrológot⁴³ író szerkesztőutóda a *Borsszem Jankó* élén a következő évben már csak mellékesen említette meg nevét éppen a vicclapokról és humoros irodalomról szóló írásában.⁴⁴

Amikor Ágai Adolf 80 éves korában meghalt, úgy írtak róla, mint aki néhány évvel biztosította helyét a magyar irodalom pantheonjában. Még a közeli kollégák, barátok elfogultságától eltekintve is jogosnak látszott ez a megállapítás. Olyan kritikai tekintély is megemlékezett életművéről, mint Schöpflin Aladár a *Nyugaton*, vagy Alexander Bernát a *Kisfaludy-Társaság Évlapjaiban*, és Gálos Rezső az *Irodalomtörténetben*, Sebestyén Károly a *Budapesti Hírlapban*, Schächter Miksa a *Múlt és Jövőben*, kissé később tanulmány igényűen Kéky Lajos a *Budapesti Szemlében*. Aztán még az 1920–30-as években lehetett né-

39 Kronstein Gábor: A Borsszem Jankó válsága a XX. század elején. In: Magyar Könyvszemle, 1975. 2. sz. 188–196. old.

40 Kronstein: i. m. 191–192. old.

41 A levél elég részletesen bemutatja a lapot, mint amiről nincs információja a címzettnek. Érdekes része: „Magyarországon minden kávéházban és casinóban, minden jobb fajta szállodában és borbélym helyben megtalálható”. Külföldön is vannak elfizetők, árusítják dohányt zsidókban és pályaudvarokon, „egyike a legkedveltebb ütiolvasmányoknak”. Tisza „Szigorúan bizalmas”

levélben javasolta a belügyminiszternek, hogy minden BM-hirdetést a Borsszem Jankó kapjon meg. Országos Levéltár BM Elnöki iratok K148, 418, 1913: 31, 6275.

42 Vö. Gerő András: Zsidó utak – magyar keretek a XIX. században. In: U : A zsidó szempont. Budapest, 2005. 38–40. old.

43 Molnár Jenő: Csicseri Bors. In: Borsszem Jankó, 1916. szeptember 24. 39. sz. 2. old.

44 Molnár Jenő: Humorista újságírók. In: Budapesti Újságírók Egyesülete, Jubiláris almanach. Budapest, 1917. 169–178. old.

hányszor hallani egy-egy írásáról, szerkesztői tevékenysége néhány eredményér l, 1936-ben az *Újság* című hírlap Ágai Adolf életméről szóló melléklettel ünnepelte meg születésének százados évfordulóját,⁴⁵ de aztán a következő fél században elfelejtették. Az 1980-as évek közepén kiadott akadémiai magyar sajtótörténetben elég terjedelmes méltatást kapott több helyen is (míg a ködési területeinek megfelelően),⁴⁶ és a kilencvenes évek közepén ismét kiadták

Utazás Pestről – Budapestre című kötetét, amelyben városvédők, pesti lokálpatrióták és a hétköznapi élet története iránt érdeklődők sok ízletes morzsát találnak. A sokat kárhoztatott érzéketlen felszín alól elbukkannak azok a nem kis részben érzelmi motívumok, amelyek sokat segítenek a mai dezorientált városlakóknak is, hogy néha egy kissé otthonosabban és jobban érezzék magukat Budapesten.

45 *Újság* 1936. március 29. 74. sz.

1985. 196–199, 234–238, 488–489. old.

46 Kosáry Domokos – Németh G. Béla (szerk.): *A magyar sajtó története*. II/2. 1867–1892. Budapest,